

MoTeL esettanulmány protokoll

1. Az esettanulmányok készítésének célja

A MoTeL kutatás célja a pedagógusok folyamatos szakmai fejlődési (FSZF) modelljeinek vizsgálata a köznevelési rendszer, a szervezet és az egyén szintjén. A pedagógusok szakmai fejlődését és tanulását befolyásoló rendszerszintű, szervezeti és egyéni tényezőket, ezek jellemzőit és kapcsolatrendszerét, valamint az FSZF szakaszainak egyéni, szervezeti- és rendszerszintű eredményességének mérhetőségét szeretnénk feltárni. A kutatás fogalmi keretrendszerében a pedagógus szakmai fejlődés és tanulás értelmezésében a formális továbbképzések mellett kiemelkedő szerepet játszik a pedagógusok munkahelyi és iskolán kívüli nem-formális és informális tanulása. A MoTeL kutatás legfontosabb kérdései közül az esettanulmányok célja azon kutatási kérdések megválaszolásának támogatása, amelyekre a változók korlátozott számát kezelni képes kérdőíves adatgyűjtés alapján, azaz kvantitatív eszközök alkalmazásával nem lehet megfelelő választ adni.

A szakmai közösségek tényezői, hatásrendszere, stb.

Az esettanulmányok fókuszában a **szakmai közösségek** állnak, mivel ezek a szervezeti tanulás legfőbb színterei. Ezek fókuszában a szervezeti tényezők feltárása van:

RQ1: Milyen formái azonosíthatók az iskolában a szakmai közösségeknek?

RQ1.1.: Mi az a tartalmi tudás, ami itt a tanulás során létrejön? Ez hogyan kapcsolódik további folyamatokhoz?

RQ1.2.: Melyek azok a szervezeten belüli és kívüli tényezők, melyek támogatják a szakmai közösségekben zajló tanulási folyamatokat?

RQ1.3 Melyek azok a szervezeten belüli és kívüli tényezők, melyek gátolják a szakmai közösségekben zajló tanulási folyamatokat?

RQ2:(1) Hogyan alakul, változik az iskolák, szakmai közösségek tanulása a távolléti oktatás ideje alatt? (2) Miben hoz újat és miben épít a korábbi szakmai tanulási folyamatokra?

RQ3: Milyen fejlődési és támogatási mintázatok azonosíthatók az esetekben?

2. Az esettanulmányok értelmezési kerete

A szervezetek tanulásához olyan „megosztott térre” van szükség, mely alkalmas kapcsolatok építésére. Ez a tér lehet fizikai, virtuális, mentális is vagy ezek keveréke, a lényeg, hogy fórumot biztosítson az egyéni és kollektív tudás fejlődéséhez (pl. az egyén számára ilyen megosztott tér lehet a csoport, a szervezetek számára a hálózatok). A tanulás megosztott terének különböző típusait Nonaka és Konno a tudásteremtés, a tanulás folyamatának egyes szakaszaihoz köti (Nonaka és Konno (1998)). E négy szakasz:

- *szocializáció*: melyben a közösség tagjai megosztják egymással tudásukat (pl. megfigyelés, hospitálás, utánpótlás, stb.);
- *externalizáció*: amiben a rejtett tudásukat explicitté teszik (pl. megbeszélések, írások, narratívák) révén;
- *kombináció*: aminél a közösség tagjai az előző fázisban felszínre került tudásokat rendszerezettebbé teszik (pl.: dokumentumokban rögzítik, hálózatot építenek ki);
- *internalizáció*, ahol az explicit tudást elkezdik a gyakorlatukban, tevékenységeikben alkalmazni (új módszer, közös tudás alkalmazása a mindennapokban)

Az esetek elemzésekor különösen figyelni szükséges arra, hogy

- az egyéni, csoportos, közösség szintű tanulás mindig egymásba ágyazódva megy végbe, tehát egyszerre több tanulási térről beszélhetünk,

- az egyes tanulási terek folytonosan kapcsolatban állnak egymással, az egyik tanulási koncepciója, gyakorlata befolyásolja a másikat s viszont.
- a közösség szintjén milyen tudások mikor rejtettek, vagy mikor válnak explicitté.
- az új tudás alkotása nem csupán az objektív információk feldolgozása, hanem az egyes emberek hallgatolagos (szubjektív) meglátásainak, megérzéseinek kiaknázása is. Tynjälä (2008.).

3. A minta

A MoTeL kutatás során szakértői mintavétellel 6 intézményben készül esettanulmány. Az esettanulmányokhoz a mintába kerülő iskolák kiválasztásának legfontosabb szempontja, hogy olyan intézmények kerüljenek a mintába, melyek a pedagógusok tanulásának sokszínűségét, a szervezeti támogatás eltérő útjait mutatják be. Ezek lehetnek:

- iskolatípus szerint:
 - általános iskola
 - középiskola
- fejlesztésekben való részvétel szempontjából olyan, ahol
 - tanárjelöltek mentorálása zajlik benne (mentorál, tanít másokat, képez)
 - a szervezet valamilyen fejlesztésben vesz részt
 - a szervezet önmaga fejlesztést generál (terjeszkedik, tudást ad át)

4. Az adatgyűjtés folyamatának terve

Az esettanulmányok készítői önállóan szervezték meg a látogatást és alakították annak menetét, követve néhány standard elemet. A kutatási protokollban a standard elemeket rögzítették.

Az esettanulmányt megalapozó terepmunka folyamata optimális körülmények között:

- a kiválasztott intézményben történő terepmunkára való felkészülés
 - dokumentumok elemzése,
 - megfigyelési szempontok konkretizálása,
 - az egyéni interjúk és fókuszcsoporthoz beszélgetések intézményre szabása,
 - a vizsgálatba bevont személyek és csoportok közös kiválasztása, valamint a terepmunka programjának véglegesítése az intézmény vezetésével.
- a kiválasztott intézményekben több nap eltöltése személyes jelenléttel (ajánlottan több hét legyen a két vagy három alkalom között), melynek során intenzíven bekapcsolódnak az adott intézmény mindennapi életébe.
 - előre meghatározott személyekkel félig strukturált interjúkat készítése,
 - informális beszélgetések
 - részvétel munkaközösségi megbeszéléseken, értekezleteken,
 - megfigyelés tanórákon, tanórán kívüli iskolai rendezvényeken
 - és egyéb területekre kiterjedő folyamatos megfigyelést
- a terepmunka során keletkezett információk megosztása, az értelmezési keretek, elemzési szempontok átbeszélése az esettanulmányt készítőik csoportjaiban.

Az esettanulmányt megalapozó terepmunka – online körülmények között:

- a kiválasztott intézményben történő terepmunkára való felkészülés
 - az online elérhető dokumentumok elemzése,
 - az egyéni interjúk és fókuszcsoporthoz beszélgetések intézményre szabása,

- a vizsgálatba bevont személyek és csoportok közös kiválasztása, valamint a terepmunka programjának véglegesítése az intézmény vezetésével.
- amennyiben a távolléti oktatás és az intézményekbe való belépés korlátozása miatt a kiválasztott intézményekben személyes jelenlétre nincs mód, akkor a tervezett információ gyűjtést online keretek között célszerű megvalósítani:
 - előre meghatározott személyekkel félig strukturált interjúkat készítése digitális eszközökkel (pl. skype, teams, classroom, zoom, egyéb),
 - részvétel online munkaközösségi megbeszéléseken, online értekezleteken,
 - megfigyelés online tanórákon, online iskolai rendezvényeken
 - és egyéb online módon megfigyelhető eseményeken (pl. továbbképzés, nyílt nap, fórum, belső tudásmegosztás stb.)
- az adatgyűjtés során keletkezett információk megosztása, az értelmezési keretek, elemzési szempontok átbeszélése az esettanulmányt készítők csoportjaiban.

5. A terepmunka tervezett módszerei

Dokumentum-elemzés: Szükségszerű elolvasni a vizsgált intézmény stratégiai dokumentumait, tanulmányozni a honlapját, elolvasni az intézményről megjelent nyilvános anyagokat (pl. médiahírek, mások által készített esettanulmányok) különös tekintettel azokra, melyek fókuszában az intézményben dolgozó pedagógusok és szakmai közösségeik fejlődése, képzése, tudást megosztó tevékenységei állnak. Amennyiben ezekről dokumentáció készült (pl. jó gyakorlat leírása, erről szóló publikáció, előadás stb.), ezt külön tanulmányozni szükséges. Mindenképp tanulmányozni kell a következő dokumentumokat: Köznevelési intézmények esetében: SZMSZ (ezen belül kiemelten a mentorálással és a munkaközösségek működésével foglalkozó részek), Beiskolázási program, Szakmai továbbképzési terv. A dokumentumok elemzése alapján kell a félig strukturált egyéni és csoportos interjúk előre megadott kérdéseire olyan kiegészítéseket megfogalmazni, melyek segítenek a dokumentumokból kirajzolódó konkrét intézményi tanulási és tudásmegosztási gyakorlatok pontosításában.

Félig strukturált egyéni és csoportos interjúk: Az esettanulmány elkészítését szolgáló adatgyűjtés egyik legfontosabb eszköze az egyéni és csoportos helyzetben végzett félig strukturált interjúk, amelyek a dokumentumok elemzésére épülnek az interjúk, beszélgetések, s kiemelt szempont a diákoktól, a diákokkal közös tanulás.

Résztevő megfigyelés

- **Informális beszélgetések:** Az iskolákban töltött több nap során informális beszélgetések folytatása, azokba való bekapcsolódás az informális tanulási folyamatok követése céljából.
- **Megfigyelés:** Az intézményben töltött aktív napok során spontán alakuló élethelyzetek, működési módok megfigyelése (pl. munkaközösség, hospitálás).

Megkérdezettek köre

Interjú: egyéni vagy csoportos félig strukturált interjúk esetén (hangrögzítés):

- *vezető:* Az intézmény/szervezet első számú vezetője

- *vezetés:* A vezetésben közvetlenül résztvevő munkatársak (igazgatóhelyettesek, középszintű vezetők, szakmai vezető (pl. munkacsoport, munkaközösség, egyéb).
- *pedagógiai munkatárs:* A vezetőkön kívül lehetőleg öt pedagógiai munkatárssal kell egyéni interjút készíteni, és egy csoportban készített beszélgetést kell megvalósítani.
 - *szakmai közösség tagjai:* A vezetői, vezetési interjúk során fontos felderíteni a szervezeten belüli olyan szereplőket, akik valamilyen módon kapcsolódnak egymáshoz, formálisan, vagy informálisan együttműködnek (pl. munkaközösség, projekt feladat, team munka, stb.), szakmai tanuló közösséget alkotnak. (A kutatásba való bekapcsolásuk már a tudatos válogatás eredménye.)
 - *nem aktív tagjai a szakmai közösségnek:* olyanok, akik nem tagjai szakmai közösségeknek, jellegzetesen rutinszerűen végzik munkájukat, nem vesznek részt újításokat generáló programokban, együttműködésen alapuló fejlesztésekben, kooperációkban, szervezeti tudásmegosztásban.
 - *mesterpedagógus / kutatótanár:* egy olyan személlyel szükséges interjút készíteni, aki mesterpedagógusként dolgozik az intézményben.
 - *meghatározó személyek:* olyanok, akik régóta a szervezetben dolgoznak, és annak időbeni változásait jól nyomon követhették, a szervezetben zajló folyamatokról tudásuk, reflexiójuk van.
 - *mentor vagy kollégákat támogató pedagógus és mentorált:* olyan pedagógus, aki a fiatal, vagy újonnan érkező kollégák szakmai támogatását végzi.
- *tanuló:* A diákokkal legalább egy alkalommal kell strukturált fókuszcsoportos beszélgetést folytatni.

Részvétel szakmai megbeszélésen, fórumon:

- *munkaközösségi ülésen*
- *bármely szakmai közösség ülésén*
- *vezetői ülésen*
- *tantestületi értekezleten*
- *továbbképzés*
- *belső tréning / tudásmegosztás*

Beszélgetés közvetlen partnerekkel:

- *fenntartó, szakmai felügyelet:* Legalább egy olyan szervezet képviselőjével szükséges félig strukturált interjút készíteni, akik az intézmény szakmai támogatását, felügyeletét végzik (tankerületi vezető, tanfelügyelet, szaktanácsadó)
- *egyéb:* Beszélgetések alakulhatnak ki az adminisztratív személyzettel, az intézmény külső partnereivel (szülőkkel, társiskolákkal, a helyi közösség tagjaival, az iskolát támogató tanácsadókkal és szolgáltatókkal) vagy bárkivel, aki segíthet a szervezetet jobban megismerni.

Nem közvetlenül érintett iskolai szereplők, pl.:

- *együttműködnek más szakmákkal* (IKT cég – mérnökök és a pedagógusok együtt)
- *minőségmenedzsment eszközök* - tudatos bevitele az iskolába

- *digitális munkaközösség* - ami korábban nem volt az iskolában

6. Az esettanulmányok tartalmi szerkezete

- *Az intézmény/szervezet általános bemutatása:* Itt került sor az intézmény/szervezet legfontosabb általános jellemzőinek bemutatására, amely főleg az alábbiakat tartalmazza:
 - történet, ezen belül kiemelten a képzés szerkezetében, az intézményi profilban és a szervezeti struktúrában végbement jelentősebb változások
 - a tanuló/hallgatói összetétel jellemzői (pl. HH/HHH arányok)
 - a tágabb környezet fontosabb releváns jellemzői (pl. iskola esetében a település, tanszék esetében az egyetem)
 - az infrastruktúra állapota
- *Szervezet/vezetés:* Ebben a részben az esettanulmány készítői az alapvető szervezeti/vezetési jellemzőket mutatták be, kitérve mindenekelőtt olyan elemekre pl.:
 - szervezet nagysága
 - a vezető személyes jellemzői (vezetési stílus, megosztott vezetés)
 - formális és nem formális közösségek a szervezeten belül
 - a tudásmegosztás és tudásmenedzsment jellemzői
 - korábbi vagy tervezett szervezetfejlesztési lépések
 - változásmenedzsment és innováció-menedzsment képességek

Ennek a fejezetnek részeként az esettanulmány szerzői a látogatások és az interjúk tapasztalatai alapján készítettek egy rövid és táblázatos formában bemutatott SWOT elemzést a vizsgált szervezetről (erőségek, gyengeségek, kihívások, lehetőségek), kiemelve, hogy mi a legjelentősebb nehézség, amellyel a szervezetnek szembe kell néznie és melyek a legjelentősebb eredményei, különös tekintettel a pedagógusok és szakmai közösségeinek fejlődése, tanulása terén.

- *A pedagógusok tanulása a szervezetben:*

Ez az esettanulmány legfontosabb része, melynek elemei:

 - Szervezeti szinten milyen formái vannak a szakmai tanulásnak?
 - Milyen formális és informális tanuló közösségek azonosíthatók?
 - Az egyes szervezeti mintázatok milyen feltételek között jelennek meg?
 - Mitől működnek hatékonyan a szakmai közösségek?
 - Mi kapcsolat a szervezeti tanulási formák és a tanulói eredményesség között?
 - Miben látják a szakmai fejlődésük gátló tényezőit a szervezeti szinten?
 - A szakmai tanulás mely elemeit képes hatékonyan támogatni a szervezet?
 - A tanulás mely tényezőiről feltételezhetjük, hogy annyira a személyes szinthez kötődnek, hogy a szervezet "ráhatása" elhanyagolható?
 - A tanulás mely tényezői esetében hangsúlyosabb a szervezet szerepe?
- *Egy kiemelt szakmai közösség tanulásának vizsgálata intézményen belül:*
 - Mitől működik hatékonyan az adott szakmai közösség?
 - Mi jellemzi az egyes tagok tevékenységét e csoportban?
 - Milyen tanulási folyamatok azonosíthatók ebben a csoportban?
 - Hogyan kapcsolódik a szakmai közösségen belüli tanulás a szervezeti és az

egyéni szintekhez (célok, folyamat, eredmény)?

- *A szervezet hálózatosodása:*

Ebben a részben a szerzők azt mutatták be, hogy a vizsgált szervezetre mennyire jellemző a saját gyakorlatuk másokkal történő megosztása, az együttműködés más intézményekkel és mások újításainak és jó gyakorlatainak átvétele, kooperálás.

- Milyen fontosabb külső formális vagy informális szakmai hálózatokkal, közösségekkel áll intenzív kapcsolatban a szervezet egésze, vagy az egyes szakmai közösségek?
- Milyen szerepük van e hálózatoknak, közösségeknek a szervezet belső fejlődésében, tanulásában?
- Milyen szerepe van a szervezetnek e szakmai hálózatokban, közösségekben zajló tanulási folyamatokban?

- *A pedagógusok tanulása intézményen kívül:*

A pedagógusok nemcsak a szervezeten belül lehetnek tagjai szakmai közösségeknek, tanuló csoportoknak. Itt kerültek bemutatásra azok a legfontosabb szakmai közösségek, melyek meghatározók az intézményben dolgozó oktatók, pedagógusok körében. Illetve a, hogy az intézmény pedagógusai, oktatói milyen tevékenységet végeznek ott, mi jellemzi ezt a tanulási folyamatot (konkrét példák is.)

- *Fejlesztési programokban történő részvétel:*

Ebből a részből ki kell derülnie, hogy a vizsgált intézmény milyen aktivitást mutatott az elmúlt öt évben a fejlesztési programokban történő részvétel, illetve a pályázási tevékenység területén. Itt került elemzésre minden olyan a jelentősebb program, melyekben az intézmény részt vett jelezve, hogy ezek milyen hatással voltak a szervezeten belüli együttműködésre, a pedagógusok szakmai fejlődésére mi és hogyan maradt fenntartható a szervezeten belül.

- *Mellékletek*